

Circular nº 8

Desembre 2003
Amics de Besalú i el seu comtat

EDITORIAL

Al ser cap d'any és bo fer un petit balanç del que hem fet, culturalment parlant, els Amics de Besalú enguany.

Vàrem fer, durant l'estiu i la tardor, la programada Ruta del Cister. Vam visitar el monestir de Santa Maria de Poblet, visita guiada per l'inefable historiador P. Agustí Altisent, que va ser tot un privilegi. A la tardor, visitarem el monestir de Santa Maria de Fontfreda, segona etapa de la Ruta. Aprofitarem l'avinentsa per visitar un altre monestir, aquest benedictí, de Santa Maria de La Grassa, tant vinculat durant l'Edat Medieval amb els nostres monestirs de Ridaura, Sant Pere de Galligans i Sant Feliu de Guixols. Queda per fer l'any vinent Santes Creus i Vallbona de les Monges.

Celebrarem el XI Seminari d'Art Romànic, com sempre, en les primeres setmanes de Juliol. Les tres conferències es van basar en el mil·lenari de la consagració de Sant Pere de Besalú. Malgrat que l'Ajuntament de Besalú, amb molt d'encert, va programar nou conferències sobre aquest tema, les nostres van ser impartides amb temes totalment inèdits, pel Dr. Joan Cabestany, la Sra. Imma del Pozo i el Dr. Noguera Massa. Tot un èxit.

Com ja estava programat, férem dues sortides matinals. La primera al castell d'Espasens i a l'emblemàtica església de Juïgues. La segona al castell de Dosquers i al castellot de Beuda.

Hem fer arribar a cadascun dels col·laboradors de la IX Assemblea d'Estudis de l'any passat, del llibre d'actes i les separates de llurs treballs. Amb això hem assolit tots els nostres propòsits d'enguany.

I des d'ací, desitjar-vos a tots unes santes festes i un bon any.

LLIBRES

Títol: Arrels i llavors de Besalú. Cènit i Ocàs. (Una història de Besalú).

Autor: Joan López

Il·lustracions en color: Joan Oliveres

Fotografies: Melcior Teixidor.

Editorial: Ajuntament de Besalú. Forma part de la col·lecció Municipis de la Garrotxa

Núm. pàg. 216

Amb sis capítols, l'autor fa un repàs de tota la història de Besalú, com un microcosmos immers en el macrocosmos nacional, que s'estén des de l'assentament iber a la nostra postguerra.

El primer capítol arriba fins l'època visigòtica. Ens parla del Besalú romà i les seves comunicacions. Esbrina si era "Sabendunum" o "Bisuldunum", per finalitzar a l'època visigòtica i musulmana.

El capítol segon, titulat el comtat de Besalú, ens parla dels seus orígens, de la seva consolidació i plenitud. També es relata la formació del seu efímer bisbat, de les monedes i d'en Tallaferro. Acaba a l'any 1111 en que per manca de successió s'annexionà al comtat de Barcelona.

En el capítol tercer estudia l'època de la pèrdua del seu pes específic, de les vegueries, dels jueus, fa especial menció del trobador Ramon Vidal de Besalú i recalca el seu pes en la gramàtica catalana. Tracta del problema remença i dels mals usos, complicat tot pels terratrèmols de 1427-8.

En el capítol quart ens narra la lenta decadència, complicada per la Guerra dels Segadors, la de Successió i la Guerra Gran amb tots els estralls que patí la vila.

El capítol cinquè el dedica a la Guerra del Francès. Comenta l'autor les vicissituds de Besalú i del guerriller Boquica. Comenta com poc a poc va davallant el poder de la vila en favor de Figueres (amb protagonisme polític-administratiu) i Olot (amb l'econòmic-industrial). De les guerres carlines, l'autor ens conta fil per randa les vicissituds de la vila.

El capítol sisè i últim tracta de l'ambient polític, des de la dictadura de Primo de Rivera fins a la Guerra Civil passant per la Setmana Tràgica. Ens parla, també, de les escoles, de l'Hospital de Sant Julià i de la postguerra.

És un llibre de lectura fàcil, entenedor i en cap moment eixut. No solament és interessant pels besaluencs sinó per tots els catalans que s'interessin per la petita vila de Besalú, que no deixa de ser un petit reflex de Catalunya a través dels segles.

Antoni Noguera Massa

COL·LABORACIONS

FRANCESC I RAFAEL DE BESALÚ, MERCADERS (SEGLE XV)

Dos mercaders esmentats amb el cognom o el locatiu de Besalú figuren en carta tramesa, l'any 1485 – el 6 de gener i des de Sevilla- pel rei Ferran el Catòlic al rei Ferrante de Nàpols, a propòsit d'un negoci saliner, en el qual val a dir que el catòlic tenia interessos.

La carta apareix publicada a “*Documentos sobre relaciones internacionales de los Reyes Católicos*” edició preparada per Antonio de la Torre, vol. II (Barcelona, CSIC, 1950) i és del tenor següent:

“...Recordar se deve vuestra serenidad como ultimamente, por nos y por su embaxador micer Lançaloto de Macedonia, le fue scripto que fusese, a lo menos por tiempo de X anyos, tornarnos cada hun anyo tres mil modines de sal de La Mata, al precio que vuestra serenidad toma la sal d'Eviça; e por que nos haviamos scripto érades contento tomar délla, havemos mandado a nuestro general thesorero, Gabriel Sánchez, que cada hun anyo vos enbie la dicha summa de sal; y assí el dicho nuestro general thesorero embía aquella, consignada a Fransesch i Ráphael de Besalú, mercaderes para que aquellos la libren a vuestra serenidad, o a quien por aquella les sea mandado. Rogamos vos, por ende, muy affectuosamente que, luego como la dicha sal sea llegada, la mandeys recibir y pagar de continente aquella a los dichos Bessalús, affín que, del precio de aquella, se puedan luego pagar la nólites e otras cosas que se hauran de pagar, i el dicho thesorero cobre el precio de aquella en nuestras occorrientes necesidades...”.

Signa la carta, com a secretari, Luis González. Ell mateix (Ludovio Gonçales) havia estes feia pocs mesos – el 7 d'agost de 1494, a Còrdoba – els capítols entre el rei Ferran i els germans Lluís i Jaume Santàngel, pel rei de Nàpols, de sal de les salines de La Mata “en reyno de Valencia”. Llavors s'indica que “el dicho señor rey (el Catòlic) tiene arrendadas las dichas salinas al dicho mossen Jayme (de Santàngel) por tiempo de veynte anyos, que començaron el primero de janero mas cerca passados, por precio de seys mil solidos cada hun anyo, por virtud del dicho arrendamiento toda utilidad de la extracción de la dicha sal caeria en el dicho arrendamiento e seria de los dichos Santangeles”.

Obviem transcriure les diverses clàusules que denoten l'acord financer “entre la majestat del señor rey e en luego e mossen Jayme de Santanfel, hermanos, scrivamos de racion de casa e dels consejo del dicho señor”, però retenim, perquè hi trobem involucrats en el moment oportú aquells mercaders Francesc i Rafael de Besalú que “es concordado que los dichos Santangeles den forma que la dicha sal sea trayda de dicho reyno de Nápoles, e aquella livrada al dicho rey a quien mandare, e pague los freytes e otros gastos; que en liuren en la dicha sal en Nápoles, o donde se livrara, se faran, del precio de la dicha sal, que recibiran del dicho rey”.

Una tal qüestió econòmica a favor reial “los dichos Santangeles se retengan la tercera parte de la dicha ganancia, e las dos partes sean del dicho señor rey” ens permetria de desenvolupar en cas de proposar-nos-ho, el fracàs de l'assumpte, és a dir del negoci. Aviat – el 2 d'abril de 1485, des de Còrdova- Ferran el Catòlic (advertim que aquest títol li seria donat posteriorment) escrivia sengles cartes al rei i a la reina de Nàpols manifestant que: “Quanto a lo de la sal de La Mata, havemos visto una carta que a vuestro embaxador embiste, por la qual comprendemos vuestra serenidad no entendia

tomar más de la que havia fasta la hora tomado, diziendo aquella no ser tan salada como la de Yviça; y porque nos, serenissimo rey, havemos fecho sperimentar aquella, y fallamos ser muy buena sal para salar, y no tener otro deffecto sino ser mas alba que la de Yviça, lo que es mas fantasia que deffecto”.

No ens compareixen, però, documentalment, en aquesta correspondència posterior els noms dels mercaders Besalú i, per tant, limiten a ells el present estudi.

Pere Català Roca

LA SECULARITZACIÓ DE LA PRIORAL DE SANTA MARIA DE BESALÚ. INTENT D'UNIÓ AMB VIC

Tot va començar amb unes gestions de l'ardiaca Pau Fabra de Vic, que per estar la seu vacant va regir la diòcesi de Vic des del 24 de setembre de 1597, quan morí el bisbe Joan Vila, fins a l'arribada del nou bisbe Francesc Robuster i Sala el 6 d'octubre de 1598. Després continuà com ardiaca i mantingué una oberta oposició al nou bisbe, home de personalitat discutible (2).

Com que aleshores s'estava ultimant la fixació dels límits de la nova diòcesi de Solsona, l'ardiaca Pau Fabra es va dirigir al papa Climent VIII, el qual, a instigació del rei Felip II, acabava de crear la nova diòcesi i de secularitzar totes les canòniques agustinianes de Catalunya. Li demanà que unís les rendes de la canònica de Santa Maria de Besalú, a l'església de Vic, la qual havia experimentat una gran retallada econòmica a favor de la nova diòcesi de Solsona.

El papa va respondre amb una butlla datada des de Roma el 24 de març de 1599 i que anava dirigida a l'arquebisbe de Tarragona. En ella li demanava que l'informés de la conveniència d'accedir a les peticions de l'ardiaca de Vic, Pau Fabra, d'unir a l'església de Vic les rendes i obligacions del priorat de Santa Maria, edificat a la fortalesa (oppidum) de Besalú, atès que la diòcesi de Vic havia estat mutilada de 30 parròquies amb les seves sufragànies. El papa s'havia assabentat que el bisbe de Girona s'havia avançat a unir aquestes rendes al seminari que ell havia fundat a Girona i per això demanava a l'arquebisbe que ho estudiés bé atès que no vol que es perjudiqui la diòcesi de Girona ni el prior secular de Santa Maria. Li recorda que l'ardiaca de Vic ha obtingut per dita unió el permís del rei Felip II. Especifica també que les rendes del priorat de Besalú s'estimen en uns 300 ducats a l'any (3).

De tot això se'n seguí un plet que es va allargar dels anys 1601 al 1605 i que va acabar favorable a Vic.

En el plet intervenen moltes parts a més de l'ardiaca de Vic, com el bisbe de Girona, Francisco Arévalo de Zuazo, que regí la diòcesi entre 1598 i 1611 i que en el 1589 havia fundat el Seminari Conciliar, d'acord amb les disposicions del Concili de Trento que autoritzava, per a dotar-los, a servir-se de les rendes dels beneficis eclesiàstics. Es consulta el Consell de la vila de Besalú i també a la comunitat de Sant Ruf d'Avinyó, aleshores traslladada a la ciutat de Valence i València de Llenguadoc, i també els procuradors dels pleidejants, etc.

En l'Arxiu Capitular de Vic, Ca l'Ardiaca, hi ha còpies de butlles papals, la més recent del papa Pau V, del 29 de maig de 1605; d'algunes reunions del Consell de Besalú, en concret una del 26 de juliol de 1598 on hi signen els quatre jurats i divuit consellers (Man. Besalú 2, s.f.); un llibret de comptes de les rendes de l'antiga canònica dels anys 1601-1602 (Man. Besalú 2, s.f.); un extracte d'antics documents del priorat de Santa Maria, amb recensió de privilegis papals i comtals; eleccions d'abats; donacions; etc. que es troben copiats al volum 3, fols.145-175, etc.

És especialment interessant la còpia o presentació dels articles que per defensar els seus drets va presentar el lletrat Llorenç Miquel d'Oms, en nom del nou ardiaca de Vic, Josep Bru, el 7 de maig de 1601, a la cúria de l'arquebisbat de Tarragona, per provar els drets de Vic sobre l'extingit priorat de Santa Maria, basats en l'esmentada butlla del papa Climent VIII de 24 de març de 1594. L'opositor principal era l'esmentat bisbe de Girona.

En ells hi ha una autèntica consuetud del priorat, on s'esmenten els tres únics canonges que aleshores tenia, els drets que tenia sobre l'església a Sant Vicenç, feta edificar pels canonges per ésser massa costós a la gent de la vila pujar a l'església de Santa Maria, de manera que els mateixos canonges residien i cantaven les hores canòniques a Sant Vicenç. Fa esment dels dolmers de Sant Vicenç, que presenta el prior de Santa Maria, però que depenen del bisbe de Girona, a l'igual que els beneficiats. Fa esment de les processons que es fan des de Santa Maria, etc.

A continuació es parla dels avantatges que la unió aportaria per la gent de Besalú, ja que per ésser el priorat donat de comanda, els priors no tenen cura de l'església, cosa que es comprometen a fer bé els de Vic. També es fa esment del monestir de benedictins, molt més ric i esplendorós, que l'antiga canònica, i altres informacions que ajuden a conèixer millor la vida religiosa i fins civil de la vila.

Mn. Antoni Pladevall i Font

(1) Avanç d'un treball de Mn. Pladevall que està fent, extret de : L'Arxiu Capitular de Vic, Ca l'Ardiaca, que conté 3 voluminosos manuals que tenen escrit en el seu lloc Besalú.

Els 3 volums contenen documentació variada de diferents mides i mans de redacció que es relligaren amb coberta; cada un d'aquests manuals té una mitjana d'uns 600 folis; els volums 1 i 2 estan mancats de foliació i el 3 té 559 folis numerats per bé que sovint sota un sol número hi ha altres fulls intercalats sense numerar.

(2) Lluís B. Nadal "Episcopologio de Vich", tomo III, Vic 1904, pp 153-175

(3) Arx. Cap. Vic. Cal Ardiaca, núm. 44. Manual 3 de Besalú, s.f. inici

MALURES I REMEIS A L'ÈPOCA DELS REMENCES

La història de la nostra medicina local ofereix poques referències de metges i remeis.

Sabem que cap el final de l'edat mitjana, el temps mitjà de vida es mantenia en els 35 anys, i fins a la meitat del s. XVII no pujà fins als 40 anys.

Lligat a l'Escola de Salem trobem el nostre Arnau de Vilanova, el màxim representant de la medicina europea des de Galè fins a Paracels. D'ella, hem heretat en l'obra *Regimen Sanitatis* una compilació de cent vint-i-cinc aforismes “per conservar la salut”.

Vindran després les escoles de Nàpols i de Montpeller, que històricament considerem tan nostres, i fins al monestir de Guadalupe mateix, tan significatiu per la Sentència Arbitral on neix la primera escola de medicina.

Entre els metges gironins citem en Ramon Querol, en Berenguer de Sarriera i el mestre Guillem Colteller. El segle XV cal destacar el cèlebre Bernat Metge, Bernat de Granollachs, sense oblidar Joan Bruguera, que fundà a Montpeller el Colegium Girundinum (any 1450).

Un exemple de confiança i prestigi d'aquests metges es demostra en el fet del vell rei Joan II, el qual recobrà la vista gràcies a una doble operació de cataractes, que dugué a terme el famós metge jueu Aliabad Cresques, la tardor de l'any 1464.

Entre els medicaments, remeis o potingues que guarien o pretenien guarir, tenim: la triaca, els lletovaris (electuaris o purgants), els crestiris (lavatives) i la *spongia somnifera* (sistema precursor d'anestèsia) a base d'opi o cascalls, gotets, móres, cannabis i heura. També els sortilegis i les pràctiques màgiques, la banya d'unicorn, la llengua de serp i els beuratges per allargar la vida. Tots ells, en el terreny de la curanderia.

En els vells escrits, trobem com era l'actuació del físic, o sia el metge. Aquest “tantost fa encendre una candela e pren-la en la mà, e va-se'n al malalt, e guarda-li la cara. Apres, guarda-li lo pols”. Tot seguit prescriu una purga o lletovari “per tal que li asimplisque tota la mala vianda que té en lo cos”.

Els malalts prenien els líquids de vegades amb el canó d'una ploma de gallina, i quan ja milloraven els receptaven un règim de vida sa, que el feia exclamar, anomenant el metge “Som ben guarits e menjam polla e bevem vi per la manera acostumada de meste Guillem Colteller”.

Els metges intentaren protegir-se de les pestes per mitjà de complicades vestidures. També amb caretes de llargs becs o “pics” portadors de substàncies i olors diverses, per combatre la fetor. Indumentàries que si bé eren risibles, no eren exemptes de certes intuïcions davant els “aires corruptes”. Molts “físics” i apotecaris sucumbiren al contagi, i la manca de professionals donà pas als intrusos i curanderos. Contra la propagació de les epidèmies preconitzaven evitar les visites de familiars i allunyar els servents que poguessin estar malalts. La crema de robes i estris dels empestats era útil, però insuficient. Es prohibí l'entrada de forasters provinents de regions infectades – veritables cordons sanitaris – i es posaren guardes als portals de la vila, els quals eren elegits pel Consell Municipal amb el nom de “morbers”.

Gràcies a les valuoses recerques de Carme Sala i Giralt, citem i resumim les còpies de les extremes mesures de prevenció per evitar l'extensió del mal a les nostres terres. Així doncs, trobem : crida per suspendre la fira. Llicència, determinant que els segadors “sols los lexen entrar jurant que no vinguin de part ahont moren de peste...”. “Police”

(salconduit) per a les mercaderies que tot i no “vengueren de part no infecta, que primer no hagen passat tres dies fora de la vila com se acostuma”. I unes certificacions conforme els habitants de la present vila d’Olot...” ha molt bona sanitat y en ella no y ha pesta ni altre mal contagios”.

La pesta iniciada l’any 1348, rebrotà de tant en tant en els anys següents, amb les calors de cada estiu, fins a principi del segle XVII. Anomenada “negra” pel color de la pell (equimosi) i “glànola” per l’aparició d’uns bonys o de les glànoles (glàndules) a les aixelles i engonals, que són els bubons, dita per això també “pesta bubònica”.

Mn. Pagès, en uns documents inèdits, trobà entre les víctimes el rector mateix de la parròquia de les Preses, i al mas Serra d’Estanyol, de Sant Esteve d’en Bas, la pesta es rabejà cruelment amb els seus habitants “de tal manera que no en quedà ni un, a causa de la mortalitat pròxima passada que tant afligí aquesta terra”. Se citen un reguitzell de vint-i-quatre masos i masoveries deshabitats.

Les altres malalties infeccioses *cum pustulis et vesicis*, com la verola i l’escarlatina, es confonien sovint. Una mena d’erisipela era “el foc de Sant Antoni” o *Ignis infenalis*.

Per evitar la propagació de les pestilències i aïllar els malalts, es construïen en llocs apartats les “cabanes dels pobres”, les leproseries per als anomenats “mesells”, i per als boigs la casa dels innocents o casa dels folls.

El fervor cristià posà aleshores la imatge de l’Àngel de la Guarda als portals de les viles, aixecà esglésies a Sant Sebastià, advocat protector contra les pestilències, i la por mateixa del tenebrós flagell generà la dansa macabra o dansa de la mort (reminiscència de la processó de Verges).

La falta d’higiene era arreu, els carrers estrets, plens de deixalles, d’aigües residuals, amb sang i restes del bestiar, on els porcs, les rates, els gossos i els gats es feien la competència sota l’empara de núvols de mosques.

Bandositat, bandolerisme, revolta dels remences, pestes, fams junt amb una reculada demogràfica i econòmica, varen fer d’aquella època una de les més penoses que ha conegut la Vall de Bas. Els nostres avantpassats, en lluitar contra aquests mals, no sols han pogut fer estimar llur memòria, sinó que obtingueren, fa cinc-cents anys, amb la Sentència Arbitral de Guadalupe, un dels primers reconeixements mundials de la llibertat i la promoció de les persones.

Dr. Jordi Moret

EL CAPITELL ROMÀNIC DE LES SIRENES DEL MONESTIR DE SANT ESTEVE DE BANYOLES.

A l'hivern del 2001, en la primera fase de restauració del claustre neoclàssic del monestir de Sant Esteve de Banyoles, es va haver d'enderrocar la planta del primer pis del perímetre claustral, per perill de ruïna imminent i s'hi va col·locar un complex embigat metàl·lic per consolidar i assegurar tota l'estructura claustral. Aquest embigat va quedar posteriorment invisible en quedar a l'interior de l'obra, que es va fer seguint el mateix disseny original. En aquesta primera campanya d'obres dirigida per l'arquitecte Sr. Jeroni Moner, es varen restaurar el primer pis i les façanes que donen al claustre, així com també els balcons. Com a material d'obra en les parets inferiors d'aquest primer pis (que s'hagueren de repicar) varen aparèixer cinc capitells molt potents del claustre anterior romànic.

El capitell més ben conservat és el de les sirenes, una per cada cara, datat a l'igual que els altres, del segle XII que ens indica que primer es va bastir la segona església i que anys més tard, pot ser uns cinquanta o més, es va construir el claustre.

El capitell amida 37 cms. d'alçada per 21 cms. d'amplada en la part inferior i 35 cms. a la superior. Es conserven bé dues cares i a les altres dues, a una li falta la cara i el braç dret i a l'altra el braç esquerre.

Els capitells de sirenes abunden molt en el món romànic i a la gran majoria se les representa de cintura cap avall amb un apèndix doble, a mena de cames cobertes d'escates, ben obertes i separades, que per mantenir la posició aguanten cada cua de peix o "cama" amb les mans, exposant a tothom les seves intimitats.

Molt poques vegades veiem sirenes en els capitells, representades amb la seva única cua caudal, sense partir. A tots els capitells se les representa amb una llarga cabellera i amb un tors de dona adolescent on comencen a apuntar el creixement dels pits.

La sirena de Banyoles, es a dir, les quatre sirenes que configuren el capitell, té una morfologia singular. Respecte al tors, es correspon al de la majoria, però en canvi el cabell se'l veu pentinat

amb dues llargues tresses que descansen sobre la zona pectoral. És possible que el pentinat estigui tocat per una petita corona o tal vegada per una diadema. Però l'aspecte més important pel que respecta a la raresa, és que l'aleta o cua caudal no està partida, només es parteix quan arriba a la base del capitell i queda ben diferenciada de la cua amb escates, de tal manera que aquí la sirena ja no té necessitat d'aguantar-se cada meitat de la cua amb les mans.

Per a mantenir la simetria i l'harmonia, l'escultor medieval fa que en cada mà, en comptes de la cua, aganti un peix cap per avall, de simbologia cristiana

Per què aquests éssers mitològics tant malvats i fatídics per a la gent de mar, citats per primera vegada per Homer a l'Odisea, al segle VII a. C., inicialment en forma d'ocell amb cap de dona i més tard transformats en sirenes meitat dona meitat peix, es prodiguen tant en els capitells dels claustres romànics? És que l'església va posar aquests éssers mitològics d'aspecte innocent i atractiu pels seus cants, com a advertència als feligresos per que es malfiessin aparences darrera les que sovint s'amagava la perversitat? O és que en aquella època hi va haver un canvi de criteri en el

sentit invers, és a dir, que aquests personatges tant seductors canviïn els cants per les paraules evangèliques i atreure així els fidels, tal com apunten alguns, cap el camí de la veritat, sobretot en un temps en que l'heretgia era omnipresent en aquella societat?

Tornant al capítell de les sirenes de Banyoles, al costat de l'estany, penso que seria més adient dir que els personatges son ondines o goges, que en definitiva son equivalents a les sirenes però d'aigua dolça. Només per una qüestió d'estètica...

Joan Vilardell i Baqué

LA IMPORTÀNCIA ARQUEOLÒGICA DE L'ENTORN DE BESALÚ

Joan Coromines en la seva publicació “Estudis de toponímia catalana” assenyala que Besalú deriva de l'antic Bisuldunum i va proposar la hipòtesi de que era la romanització d'un nom anterior que tindria un origen celta.

Segons la hipòtesi de Marquès i Casanoves aquest assentament es va convertir en residència estable i donà lloc a un nucli urbà, Sebendunum, que seria el centre representatiu del castellani.

J.M. Nolla i J. Casas en la seva publicació “Carta arqueològica de les comarques gironines” (1984) fan constar l'abundància de restes romanes als voltants de Besalú.

Aquestes hipòtesis han estat confirmades posteriorment per les darreres excavacions realitzades al final del carrer de la Força, avui Tallafarro, on es varen descobrir restes romanes sobreposades a unes restes celtes que situen l'origen de Besalú al segle V abans de Crist.

La superposició de restes permet dir que l'ocupació del turó va ser continuada fins l'arribada dels romans que l'ocuparen i l'utilitzaren com a centre de romanització de la comarca. Les restes de la vila romana de Can Ring, excavades per Coromines (1965) donarien suport a aquest supòsit.

Coromines va localitzar, també, les restes arquitectòniques d'una conducció d'aigües que suposà era l'aqüeducte que portava l'aigua a Besalú.

Als entorns de Besalú, ara afectats per la variant, hi trobem documentats el lloc de parets velles (1271), el camí que anava a Guvia, el camí a Palera i el de can Barraca i el Torrent de la Font Puda (1278) que arribava fins a Capellada. La realització de les obres de la variant de la carretera nacional suposa l'obertura d'una rasa continua a quasi tot el perímetre del nucli urbà que representa una ocasió única de realitzar una recerca que permeti confirmar les diferents hipòtesis sobre l'origen de Besalú i millorar el coneixement de la seva història.

Francesc Josep de Mir

APORTACIÓ A LA MARIOLOGIA DE LA GARROTXA

Tota l'orografia garrotxina havia estat curulla d'imatges de Maria, aixoplugades en les esglésies esparses per la contrada. No solament les trobem en els petits nuclis vilatans medievals - Olot, Mieres, la Pinya- sinó també en els llocs mes recòndits -Bestraca, Devesa, Entreperes, Escalles—o be els innombrables veïnats—Fares, el Puig, Vall del Bac--, com en les eminències muntanyenques—Cos, Pruneres

Sense reserves, hom pot creure que no hi hagué ni església ni ermita que no posseís com un preuat tresor una marededéu romànica. Categòricament hom pot assegurar que la devoció a Maria, en aquest període cronològic que es pot considerar entre l'Alta i la Baixa Edat Medieval, superà amb escreix el culte a Jesucrist (Majestat, Pantocràtor).

És un fet, doncs, molt interessant i del qual cal cercar una explicació.

Per una banda s'ha de considerar la idiosincràsia de l'estadà, pagès arrelat a la terra i sedentari, oposat al nòmada i ramader.

Per altra banda, en la seva fe arrelada en el més profund, fe condicionada per la por latent del més enllà, en definitiva per la condemnaió de la seva ànima, sempre present per la curta durada de la seva vida (35 anys de mitjana els segles XII i XIII).

Cal tenir en comte la quotidianitat de la religió practicada a casa nostra en els segles medievals. El Cristianisme ha estat de sempre una religió celest, i en el seu origen és nòmada i ramadera (Abel), religió que ens aporta llum, cel, claredat, amb un Déu suprem associat als fenòmens atmosfèrics (llamps, núvols, tempestes, aurèoles lluminoses). Ubicat en llocs celestes, i si era a la terra, en els llocs més alts, un Déu que simbolitza el patriarcat.

Però si esbrinem, encara que en poques afinitats, aflora esporàdicament un element tel·lúric-mistèric, element que s'enfonsa en la terra (coves, criptes, hipogeus), en l'àmbit agrari divinitzat: la Mare-Terra sota diverses advocacions (Demeter, Isis, Cibeles) i consegüentment de naturalesa matriarcal. L'associació de l'element agrari i sedentari del nostre poble. Regit per un règim de matriarcat, el va conduir en unes manifestacions tel·lúriques una adoració a una divinitat femenina que, en cristianitzar-se la regió, trià Maria com a màxim exponent d'adoració.

Cal recordar la cristianització de la deessa Isis, egípcia i posteriorment cèltica, que ens aportà les marededéus negres, adorades sota terra (criptes, coves; i Cibeles, deessa agrària importada pels colons romans que s'hi assentaren durant la dominació d'aquestes terres pels romans, per arribar a la conclusió de la preferència femenina del nostre poble en el moment d'adorar un ésser superior, fe copsada pels artistes a l'hora d'esculturar les marededéus i les Majestats, amb predomini de les primeres.

Hi ha un altre factor important a l'hora de decantar-se per l'augment devocional cap a Maria del nostre poble. Déu era considerat per l'home medieval, i les seves representacions en son prova fefaent (talles, pintures murals i sobre taules), com un jutge terrorífic, senyor inassequible i inapel·lable, com el símbol d'un terror latent que podia condemnar al foc etern de l'Infern o concedir el perdó i la glòria. Aquest Crist apocalíptic, representat al fons dels absis, en la semipenombra de les feixugues esglesioles romàniques, era esporuguidor i intimidava. Per contra, la representació de Maria, malgrat el seu hieratisme, era, per a l'home sotmès a un regim de matriarcat, un consol i alhora una mitjancera del Crist tremebund- En això també radica la gran devoció mariana del nostre poble.

En fer un estudi de la filiació estilística i cronològica de les marededéus de la Garrotxa, ens adonarem que assoleixen diverses categories formals, des de les més arcaïques a les més tardanes i els seus estils son catalogables dintre de l'extens ventall d'arreu del Principat.

Aquesta diversitat formal de les marededéus garrotxines obeeixen en gran part a la historiografia i a la ubicació prepirinenca de les seves terres.

La Garrotxa, de bon principi, no ha estat mai un lloc de pas, de desplaçaments bèl·lics ni erràtics (invasions nòmades i pastorils). Però pel seu veïnatge amb contrades importants políticament i religiosa, era creuada per vianants de diferents condicions. Políticament pels comtes del casal de Besalú, en relació amb els comtes de Cerdanya (llurs parents), Barcelona, Empúries i Rosselló, i per la constant devoció al monestir de Ripoll, panteó dels seus comtes i regit llargs anys per Oliba, del casal bisuldunenc. Religiosament per les estretes vinculacions entre els monestirs de Ripoll, Camprodon i Sant Joan de les Abadesses amb Besalú, Vilabertran i Sant Pere de Rodes; les anades i vingudes dels seus abats i monjos per les terres de la Garrotxa eren freqüents, i la major part d'aquests monestirs hi posseïen aloetats. Econòmicament, per l'intens trànsit de mercaderies intercomarcals. I finalment pel pas massiu dels pelegrins que des de el coll de Panissars i el coll de Banyuls feien cap a Besalú i Ripoll, camí de Montserrat, Saragossa i Sant Jaume de Galícia, sobretot d'ençà de la creuada albigea que barrà la fressada Via Tolosana.

Tot aquest anar i venir era portador d'idees i cultures de llocs forans, que influïren poderosament en l'art local, diferenciant-lo i no mantenint-lo reduït

Seguint la catalogació estilístics que proposarem fa anys, ens trobem entre les marededéus garrotxines amb exemplars de tipus arcaic (col·lecció Vayreda), de tipus ripollès (Tura), de tipus bizantinitzan (Puigalder, el Puig), naturalment de tipus garrotxí (Sadernes, Balbs), les característiques de les quals seria llarg d'exposar p remetem al lector a treballs publicats I1)

En el moment de fer la datació de cada cadascuna de les imatges es presenten greus problemes cronològics.

De bon principi, la datació proposada per molts erudits, que les nostres marededéus més arcaïques no son anteriors al darrer terç del segle XII, i que les més tardanes no son posteriors al segle XIII, hom creu que es poc encertada i excessivament rigorosa. A la veïna França i concretament a l'Alvèrnia (Clermont) i al Llenguadoc (Tolosa) hi ha constància documental de marededéus exposades al culte des de les darreries del segle X, al Conflent, de principis del segle XI (Bell-lloc), a aquest mateix segle creiem que pertany la marededéu de la col·lecció Vayreda.

Per tal de no divagar, i sense pontificar, cal proposar el període cronològic de les nostres imatges romàniques en tres períodes: "arcaic", anterior a l'últim terç del segle XII; un segon període "mitjà" d'aquesta darrera dat fins a les acaballes del segle XIII; i un tercer període "tardà", que es sincrònic amb les primeres etapes de l'estil gòtic (segle XIV),

Cal puntualitzar una subdivisió dintre del període "mitjà": les talles executades en el darrer terç del segle XII, fetes dintre de la primera meitat del segle XIII i les de la segona del mateix segle.

Per no entendre'ns, proposem un quadro sinòptic amb els trets més característics de cada període

TIPUS ARCAIC

Hieratisme, frontalitat i simetria absoluta.

Túnica adaptada a les cames (en forma de teula)

Semblant (amb tots els respectes) a un fetitxe africà.

TIPUS MITJA DARRER TERÇ DEL SEGLE XII

Nen al centre o atansat (coexisteixen) sobre el genoll esquerre matern.

Persisteixen la frontalitat i l'hieratisme.

Setial: cadira curul amb columnes i poms.

PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XIII.

Mantell matern fent volada per sota el braç dret-

Nen atansat definitivament sobre el genoll esquerre-

Inici de desaparició de la frontalitat absoluta i la ignorància entre ambdós.

Setial: Cofre escambell amb motlures o sense.

SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIII-

El Nen s'arrauleix en posició incòmode sobre el genoll esquerre.

Setial: Persisteix el cofre escambell—

Augmenta l'afectivitat entre ambdós-

Total pèrdua de la frontalitat i simetria.

Augmenta la pèrdua d'hieratisme.

TIPUS TARDA

La major part dels trets del segle XIII són iguals-

Canvien els vestits, clarament gòtics (plecs en V)

S'introdueix l'alabastre en l'esculturació de les imatges.

A grans trets, hem exposat les principals particularitats de les marededéus des tres períodes. Soc conscient que aquesta classificació formularà rèpliques inconformismes; tant se val. Tant sols hem exposat una teoria plausible.

Antoni Noguera Massa

(1) les marededéus romàniques gironines 2Ed ARTESTUDI n° 5. Barcelona. 1977.

ACTIVITATS DEL TRIMESTRE ANTERIOR

El passat 11 d'octubre vam visitar el castell de Dosquers i el castellet de Beuda. Vam ser pocs els valent que ens vam atrevir a fer la pujadeta que hi ha fins arribar al segons dels castells.

El dia 19 d'octubre, vam iniciar els actes del 45è aniversari de la fundació de la nostra entitat. A les 7 de la tarda vam presentar el 1er volum de les comunicacions de la IX Assemblea d'Estudis, celebrada a Camprodon. La presentació va anar a càrrec del Sr. Bartomeu Guix. L'acte es va dur a terme a la Sala de Sessions de l'Ajuntament per què ja han començat les obres a la planta baixa i 1er pis de la Cúria.

El 15 de novembre, vam anar als monestirs de Fontfreda i La Grassa. Volem agrair des d'aquestes pàgines el servei de guies que ens va acompanyar a fer les visites.

El dia 29 de novembre, es va dur a terme l'Assemblea General de la nostra entitat. El president va fer un resum de les activitats realitzades durant l'any. El secretari ens va donar la relació de nous socis i de les baixes. El tresorer va donar de l'estat de comptes que es va aprovar, així com també es va aprovar una puja de la quota a 30 €. Per finalitzar el Sr. Miquel Àngel Fumanal va donar una conferència.

